
ГЕНЕАЛОГІЧНА ЛІНІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ ПОЕТА У РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРИ І ТВОРАХ ЕМІЛІ ДІКІНСОН І ОЛЕНИ ТЕЛІГІ

Скрипник Т. М.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-704-8-33>

ВСТУП

Генеалогічний метод у літературознавстві – це засіб вивчення еволюції художніх творів в історичному процесі. У ході генеалогічного дослідження з'ясовуються літературні першоджерела, простежується розвиток стилів, жанрів, образів, мотивів і впливу літературних першоджерел на подальший розвиток багатьох національних літератур. Міжнаціональні літературні зв'язки і впливи існують на рівні не лише окремих творів, а насамперед на рівні формування творчих індивідуальностей, жанрових форм, художніх образів, стильових та ідейно-тематичних особливостей. І. Франко у статті «Відгуки грецької і латинської літератури в українському письменстві»¹, досліджуючи генетичні зв'язки української літератури з античними творами, вказував на їх значення для розвитку української літератури. Ю. Микитенко у роботі «Антична спадщина і становлення нової української літератури»² досліджував походження і розвиток видів і жанрів української літератури, її прямий зв'язок з античною спадщиною. Література Візантії раннього Середньовіччя (IV–VI ст.) теж неодмінно спиралася на грецьку класичну спадщину. Все це вказує на глибокі зв'язки першоджерел і новітньої літератури. Літературні взаємозв'язки є важливими у дослідженні процесу розвитку літературних жанрів, художніх образів та ідейно-тематичних спрямувань творів. Протягом багатьох епох літературні жанри, стилі, образи, ідейні спрямування змінювалися, збагачувалися новим ідейним змістом, філософським осмисленням художніх образів відповідно до нових соціальних та історичних змін. Генеалогічне дослідження різноманітних

¹ Франко І. Відгуки грецької і латинської літератури в українському письменстві». Збір. творів, у 50 т. Т. 30.

² Микитенко Ю. Антична спадщина і становлення нової української літератури». Київ : Наук. думка. 1991.

літературних першоджерел та їх розвиток у класичній спадщині (поезія Античності, середньовіччя Візантії, література Відродження) є важливою темою і завданням сучасного літературознавства.

У сучасному українському літературознавстві не представлено достатньо досліджень типологічних особливостей образу поета у порівняльному аспекті творів Е. Дікінсон і О. Теліги. Однак слід відзначити глибокі наукові дослідження трансдисциплінарних зв'язків літературних творів української та інонаціональної літератури науковців Д. Наливайка (2006), О. Горенко (2006), В. Будного і М. Ільницького (2008), І. Боровинського (2010), Г. Котляр (2022), С. Павличко (1991), С. Пригодія (2006), Г. Чеснокової (1998).

1. Генеалогічна лінія дослідження образу поета у розвитку світової літератури

Наукове поняття генеалогічного дослідження розкрито у «Словнику іншомовних слів» за редакцією О. Мельничука як *«історична дисципліна, що досліджує походження родів, окремих осіб, їхні родинні зв'язки»*³. Яскравим прикладом є генеалогія патріархів тисячолітнього роду від Адама до Авраама, детальні записи всіх колін Ізраїлевих у Старому Заповіті. Мішель Фуко надавав поняттю генеалогічного дослідження іншого лексико-семантичного значення, він вважав, що генеалогія деконструє істину, стверджував, що істина найчастіше відкривається випадково, підкріплена діями влади знання. Практика генеалогії тісно пов'язана з тим, що Фуко називав рівнем аналізу археологічним методом: *«Скажімо так, це, приблизно, археологічний рівень (аналізу)»*⁴. У сучасних дослідженнях про генезу літературних явищ в історичному розвитку Д. Наливайко у розділі «Культурно-історичні спільноти й міжнаціональний літературний процес» відзначив важливі дефініції: *«У сучасній компаративістиці дедалі більше уваги приділяється порівняльній типології літератур культурно-історичних спільнот... також національним літературам у контекстах і співвідношеннях з художніми системами певних спільнот»*⁵. В. Будний і М. Ільницький (2008) продовжили розвиток теми порівняльного літературознавства, де розкрили теоретичні і методологічні питання та генетико-контактологічний підхід до розгляду літературних творів різних епох. Дослідники вважають: *«Генеалогія зосереджена на тих*

³ Мельничук О. (ред.). Словник іншомовних слів. Київ : Головна редакція УРЕ. 1974. 775 с.

⁴ Foucault Michel. «What is Critique?» in The Politics of Truth / Ed. Sylvère Lotringer. New York : Semiotext(e). 2007. P. 61.

⁵ Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістики. Київ : вид-во «Києво-Могилянська академія». 2006. С. 38. 347 с.

подібностях (відповідностях, спільностях), що засновані на спорідненості літературних явищ...» і далі зазначено: «Синхронні літературні явища, що мають ті чи ті подібні риси, генетична методологія проєктує на вісь діахронії, шукаючи причини цієї подібності в їхньому походженні»⁶. У руслі генеалогічного дослідження образу поета і його творчості розглянуто літературознавчі роботи О. Горенко, І. Боровинського, С. Павличко, С. Пригодія, де проаналізовано тематичні та лінгвостилістичні особливості поезії Емілі Дікінсон, подібності та відмінності в оригіналах і сучасних перекладах. У дисертації Г. Чеснокової проаналізовано типологічні та національні особливості творчості Емілі Дікінсон і Лесі Українки, але твори Е. Дікінсон представлені не в оригіналі, а переважно у перекладах Д. Павличка. У магістерській роботі Г. Котляр досліджено особливості ідіостилу Емілі Дікінсон. Поезія і публіцистика Олени Теліги, спогади її друзів і однодумців представлено у збірнику «Олена Теліга. Збірник»⁷.

Важливою і актуальною в умовах розвитку нашого суспільства стала тема творчості українських митців, усвідомлення їхньої ролі у розвитку загальнонаціонального літературного процесу. У руслі зазначеної теми представлено генеалогічне дослідження образу поета в історичному розвитку літератур різних епох у концептуально-методологічній площині порівняння літературного образу та його особливості, представлені у поетичних творах Емілі Дікінсон і Олени Теліги. Підґрунтям роботи став аналіз морально-етичних засад письменників від давніх епох до наших днів у створенні образу поета як художньої категорії й виявлення споріднених елементів образу в його історико-літературному розвитку.

Літературознавчий науково-теоретичний дискурс розглянутих досліджень висвітлює тенденції, школи і методи розвитку трансдисциплінарних зв'язків літературних творів української та інонаціональної літератури. Генеалогічна лінія дослідження зосереджена на висвітленні першоджерел у світовій літературі, на висвітленні спорідненості літературних явищ у процесі подальшого розвитку літератури, розглядає схожість між літературними явищами як свідчення взаємовпливу і спільності їх походження. Генетична методологія виявляє у загальнонаціональному літературному процесі початки створення жанрів, стилів, тем, художніх образів, що стали основою для новітньої літератури. Історично раннє, початкове, попереднє літературне явище породжує в розвитку таке: жанри, теми,

⁶ Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : підручник. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2008. С. 51–56. 430 с.

⁷ Теліга Олена. Збірник. Київ : Вид-во ім. О. Теліги. 1992, 478 с.

образи та ін. Генеалогічне дослідження образу поета як художньої категорії в літературах різних історичних епох розкриває біографічні паралелізми в долях поетів, пояснює об'єктивні та суб'єктивні причини створення художнього образу, висвітлює історично зумовлені спільні мотиви і форми вираження думки авторів у порівняльному аспекті суміжності творів різних епох⁸. У практику аналітичного дослідження літературних творів увійшли такі поняття, як «типологічна подібність», «генетичні, контактні зв'язки», застосування яких сприяє формуванню аналітичного мислення в умовах розширення культурного простору літературних творів.

1.1. Генеалогія створення образу поета і його творчості в історико-культурному процесі

З літератури найдавнішої цивілізації *Шумери*. Поетеса Енхедуана (2285 р. – бл. 2250 р. до н.е) першою у світовій літературі поставила своє ім'я під поетичним твором. Поетесу вважають астрологом, поетом, містиком, філософом. Її гімн «*nin-me-sarra*» – «*Цариця незлічимої божественних енергій*» був священним текстом і після її смерті ще пів тисячі років.

*Справжня Жінка наділена мудрістю,
Вона користується таблицями з лазур-ляпису,
Вона – порадиця у будь-яких мирських справах,
Вона вимірює Космос*

І звіряє небесні міри канатами на землі (створено у 2260 р. до н.е.).

Вперше у світі була висловлена думка про велику роль жінки-поетеси, зв'язок її творчості із земним життям і Всесвітом, створена поезія як вид літератури⁹.

З літератури *Давнього Риму*. Наступним етапом генези образу поета вважаємо творчість поетів Проперція Сектуса Аурелія (бл. 50 р. до н.е. – бл. 15 р. до н. е.) і Квінта Горация Флака (65 р. до н.е. – 8 р. н.е.).

Проперцій “*Elegiae Monumentum* – «Пам'ятник» – Гораций “*Ad Melpomenen*”

*Кажуть, Орфею, що ти звірів
зачарував співом...
І Каліоні самій хори мої до душ,*

*Смерті весь не скорюсь, не западе
в ім'я
Частка краща моя. Поміж потомками*

⁸ Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : підручник. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2008. 430 с.

⁹ Скрипник Т. Експлікація творчості перших поетес світової літератури. International scientific conference USA “*International scientific integration*”. No. 8 on October 19, 2021. Seattle, Washington, USA. 2021. P. 116 – 120.

Та не загине вовік слава, що геній придбав *Буду в славі цвісти, поки з весталкою*
Подвигів духу вовік сяє нетлінна краса. *Йтиме понтифік-жрець до Капітолію.*
(перекл. М. Зерова) (перекл. А. Содомори)

У двох однойменних творах «Пам'ятник» була висловлена думка про божественне походження поезії й філософське осмислення Горацієм ідеї безсмертя поезії і морально-етичне усвідомлення себе як поета-громадянина¹⁰.

Література Візантії V ст. Важливим для дослідження процесу формування у світовій літературі образу поета і його творчості є опис життя і діяльності поетеси Афінатиди (401–460). У християнстві вона прийняла ім'я Євдокія. Імператриця Євдокія у 425 р. сприяла відкриттю першого університету в її державі, сприяла розвитку освіти у суспільстві – у поемі «Гомероцентон» передала найвідоміші вислови з поем Гомера, зберегла його творчість, у поемі агіографічного жанру «Про святого Кипріяна» прославила жінку-християнку Іустину, її вплив на формування високого образу видатного діяча, святого Кипріяна-цілителя. У молитві до Кипріяна у «Кондаку 3» записано: «...*беси рекли ти: «Ми Хреста боїмося і силу втрачаємо, єгда Іустина молитися імасть»*».

У генеалогічному дослідженні образу поета як художньої категорії і його творчості в розвитку світової літератури діяльність Євдокії являє образ видатної поетеси, громадської діячки і просвітительки епохи раннього Середньовіччя¹¹.

Література Англії епохи Відродження уславилася багатьма поетами. У сонетарії В. Шекспіра (1564–1616) у сонеті № 55 розкрита філософська ідея безсмертя, незнищенності творчості поета:

Not marble nor the gilded monuments
Of princes shall outlive this pow'rful rhyme...
Надгробків царських мармурові плити
Переживе потужний мій рядок...

У ключі сонета підтверджена думка про незнищенність поезії і пам'яті про його друга графа Саутгемптона.

So, till the judgement that yourself arise,
You live in this, and dwell in lovers' eyes.
Дослівно: Отже, до суду, коли ти сам повстанеш,

¹⁰ Литвинов В., Скорина Л. 500 крилатих висловів. Тексти. Латино-український словник. Київ : Індоєвропа, 1993. С. 82, 114. 320 с.

¹¹ Візантійська література. Нариси і тексти. Частина 1. Становлення / Концепція, нариси, коментарі, перекл. Л. В. Павленка. Київ : Вид. Карпенко В. 2013. С. 292–295. 692 с.

*Живи в цьому (у римах) і будь в очах люблячих.
І в день суда ти житимеш у слові,
В піснях моїх, що сповнені любові (перекл. Д. Паламарчука).*

Лексико-семантичний аналіз синтагм сонета в оригіналі й у перекладі: вислів «*live in this*» – у контексті мається на увазі «жити в римі»; значення конструкції «*pow'rful rhyme*» у сонеті наближено до значення лексеми «*поезія*», але у перекладі Д. Паламарчука представлена як «*потужний мій рядок*» (віршоряд) і як конструкція «*у слові, в піснях моїх*». Вислів «*till the judgement that yourself arise*» означає: ліричний герой повстане після суду – Судного дня, у перекладі – «*В піснях моїх, що сповнені любові*».

Усвідомлюючи значення творчості поета, В. Шекспір розвинув ідею вірша «Пам'ятник» Горація, створив у сонеті № 55 образ поета-громадянина. Усвідомлення Горацієм безсмертя творчості й духовної пам'яті про поезію В. Шекспір висловив у душі гуманістичного волелюбства доби Відродження.

З літератури Америки XIX ст. В. Вітмен (1819–1892). Філософське осмислення образу поета і значення творчості представлено у збірці «Листя трави» у поемі «Пісня про себе». У фрагментах № 20 і 21 створено багатовимірний і багатогранний образ поета в іпостасях реального і духовного втілення. У 20-му фрагменті створено образ поета як образ реальної людини в її земному втіленні:

*Who goes there? Hankering, gross, mystical, nude;
How is it I extract strenght from the beef I eat?
Хто там їде? жадібний, простий, загадковий, оголений;
Яка сила приходить до мене з м'яса, що я споживаю?*

Висловлена в епоху Античності ідея безсмертя творчості була філософськи осмислена В. Вітменом як незнищенність, безсмертя поезії у Всесвіті.

*I know I am solid and sound
To me the converging objects of the universe perpetually flow
All are wtitten to me, and I must get what the writing means...
I know I am deathless,
I know this orbit of mine cannot be swept by a carpenter's compass.*

Аналіз фрагментів № 20 і 21 «Пісні про себе». У тексті фрагменту у часо-просторовій площині розташування образу і діяльності поета розкрито імпліцитне сприйняття автором його творчості. Зазначені локуси Простору (universe) і Часу (I know I am deathless) розкривають філософські уявлення В. Вітмена про духовне безсмертя творця. Поет філософськи осмислює натхнення: «*постійно плинуть поєднані предмети*

всесвіту. Це послання до мене – я мушу їх прочитати», «орбіту мою не замкне і не зміряє циркулем тесля». Незнищенність субстанції Душі поета і поезії у Часі висловлена у рядках: «Я знаю, що я безсмертний...», «Я знаю, що я величний...». Усвідомлення величчя поезії поет бачить у Часі, в якому знаходиться його Душа (але не Тіло): «Якщо я одержу належне сьогодні, чи за десять тисяч, чи за десять мільонів років / Я однаково радо прийму це сьогодні і чекатиму однаково радо». У 21-у фрагменті в образі поета – «Я поет Тіла і я поет Душі» – розкривається глибокий зв'язок поета з реальним світом, розуміння проблем свого часу: «Зі мною всі насолоди райські, та всі болі пекельні зі мною». «І скажу, що так само чудово жіркою бути, як і чоловіком». У фрагментах створено образ поета-громадянина, гуманіста:

*I am the poet of the Body and I am the poet of the Soul
The pleasures of heaven are with me and the pains of hell are with me,
I chant the chant of dilation or pride.*

Вважаємо, що генеалогічна лінія дослідження розкрила домінантні теми та ідеї, що формувалися у митців від III тис. до н.е. до наших днів. Кожна епоха сформувала особливий образ поета як художньої категорії і визначила найважливіші теми його творчості, освітила ідею незнищенності поезії у Часі і Просторі. Типологічними є теми усвідомлення високого дару поезії, який формує образ поета, його морально-етичні й естетичні ідеали, що продовжили свій розвиток у поезії Е. Дікінсон і О. Теліги.

2. Образ поета у творах Емілі Дікінсон і Олени Теліги

Зазначені у літературознавчому дискурсі *дефініції генеалогічної лінії дослідження* образу поета розглянуті у процесі біографічного і філологічного видів аналізу творів Емілі Дікінсон і української поетеси Олени Теліги. У статті розглянуто біографічні та історико-соціальні колізії життя і творчості поетес, що спонукали до створення літературного образу поета як категорії художнього образу відповідно до особистісних уявлень про образ. Проаналізовано особливості творчої манери кожної поетеси, що є близькими за формою, динамікою мислення, ідейно-тематичним змістом – саме ці особливості стали основою для застосування методу генеалогічного дослідження, яке розглядає спорідненість між творами, ідейним змістом і художніми образами. У процесі аналізу творчості поетес були визначені *типологічні однорідності* як на тематологічному, так і на жанрово-стильовому рівні творів про поета як категорії художнього образу.

Поетеси філософськи осмислювали значення поета у світі, самовідданість його творчості, готовність поета боротися за свої ідеали,

а також усвідомлення його трагічної долі. В образі поета вони висловили своє життєве кредо, життєву і громадянську позицію, моральні й естетичні ідеали.

2.1. Творчість Емілі Дікінсон (1830–1886)

Аналіз листування поетеси і фактів з її біографії розкрив причину особливостей ідейно-тематичного спрямування її творів. У листі до редактора журналу Т. В. Гігінсона від 25 квітня 1862 року Емілі Дікінсон писала: «Коли я була дівчинкою у мене був друг, який вчив мене Безсмертя, але, наважившись підійти занадто близько, він більше ніколи не повернувся звідти. Невдовзі мій Вчитель помер – і протягом кількох років мій Словник був єдиним моїм співрозмовником. Потім я знайшла ще одного вчителя, але він не захотів, щоб я була ученицею, тому він покинув землю»¹². За словами О. Горенко, поезія Е. Дікінсон створює враження глибоко самотньої людини, яка пережила смерть дорогих для неї людей і замислилася над сенсом життя і смерті. Можливо, що ці трагічні події її молодості мали глибокий вплив на формування філософського осмислення Життя, Смерті, Безсмертя, Добра і Зла. *«Страждання, душевний біль, душевні тортури стали реаліями її емоційного буття, засобами його найглибшого пізнання. < ... >...її життя створює враження життя на нервах, на межі між здоровим глуздом і божевіллям»*¹³. Філософські й глибоко трагічні роздуми про моральні й естетичні ідеали Краси і Правди поетеса висловила у вірші № 449 в образі ліричних героїв, які загинули за Красу і Правду і перебувають на межі двох світів – реального і позамежного, потойбічного – *Until the Moss had reached out lips / and covered up – our names* – «наші імена покрив одвічний мох». Ліричні герої, шляхетні у боротьбі за моральні й естетичні ідеали, у реальному світі не знайшли ідеали Краси і Правди.

Вірш № 449, 1862 р.

*I died for Beauty – but was scarce
Adjusted in the Tomb
When One who died for Truth, was lain
In an adjoining Room.*

*Я вмерла за красу але
Почула у труні
Що хтось за правду впавши став
Сусідю мені! (перекл. С.Павличко)*

Примітка: Орфографія, способи онімізації апелювальної лексики, особливості синтаксису, номер вірша, рік його написання подаємо за видавництвом: «The complete poems of Emily Dickinson / ed. by Thomas H. Johnson»

¹² Дікінсон Емілі. Лірика. 2001. С. 282–383.

¹³ Горенко О. Наш власний театр – то ми самі. *Американський романтизм*. Полікритика. 2006. Київ. С. 406–410.

Усвідомлення себе як поетеси. Емілі Дікінсон написала 1775 творів. За її життя було надруковано лише 7 творів анонімно (у першому листі подано до журналу № 216, 318, 319, 320, у другому листі – № 86, 321, 322). У журналі вони були відредаговані відповідно до уявлень того часу про хорошу поезію. З приводу публікацій Е. Дікінсон написала редактору Т. Гігінсону: «Дякую за хірургічну операцію – вона була не така болісна, як я думала < ... > Коли мої думки не вбрані, я можу їх розрізняти, але коли я їх убираю у шати – вони усі однакові й безмовні»¹⁴. Так метафорично вона відгукнулася на редагування своїх творів. Інші твори Е. Дікінсон відмовилася друкувати. До цього рішення вона написала:

Вірш № 709, 1863 р.

Publication – is the Auction

Of the Mind of Man Дослівно: публікація – це аукціон розуму людини.

Вірш № 712, 1863 р. Світ філософських роздумів поетеси про життя, смерть і безсмертя сповнений трагічних контрастів – її лірична героїня зображена у медіальному стані, на межі життя і смерті. Поетеса у багатьох творах довела думку про те, що лише на грані двох світів, реального і позамежного, можна усвідомити істину відповідно до своїх морально-етичних ідеалів. І сенс творчості лірична героїня поетеси теж усвідомлювала на межі життя і смерті.

Because I could not stop a Death –

He kindly stopped for me –

У вірші образ смерті естетизується і подається як образ давньої доброї знайомої, майже подруги.

Лексико-семантичний аналіз слова Death: в англійській мові слово вважається чоловічого роду, тому ми припускаємо, що Смерть – це не подруга, а, можливо, як кавалер, що запросив на «прогулянку» разом з безсмертям. Поруч зі смертю поетеса усвідомлює безсмертя:

The Carriage held but just Ourselves –

And Immortality.

У вірші амбівалентність дійства подорожі розкривається у трьох іпостасях – життя, смерть і безсмертя. У реальному світі лірична героїня споглядає пейзаж, школярів, відчуває прохолоду. Далі вона бачить дім – як символ останнього спокою. У позамежному світі дійство подорожі протікає у віках, які поетеса відчула як один день – *Feels shorter than the Day*, що відкриває Безсмертя як Вічність:

¹⁴ Дікінсон Емілі. Лірика. 2001. Київ : Дніпро. 382 с.

I first surmised the Horses Heads

...Мить

Were toward Eternity –

Яка відкрила – Повіз наш

До Вічності стремить. (перекл. М. Стріхи)

У медіальному стані, між життям і смертю, лірична героїня наблизилася цим шляхом до свого останнього Дому і до Безсмертя. Дім сприймається як символ місця останнього спокою, де карниз торкається землі – «*The Cornice – in the Ground*» (місце упокоєння) і де покрівля ледь видна – «*The Roof was scarcely visible*» – дуже високо, до неба (символ вічності). У вірші поетеса сказала про вічність творчості після її смерті.

Ось перед нами виріс Дім –

Губилися шпиль

Далеко в небі – а стіна

Ледь вийшла з-під землі (перекл. М. Стріхи)

Але найвищим втіленням смерті, на думку поетеси, є не фізична смерть, а смерть душі від неможливості висловитися у поезії. Емілі Дікінсон свідомо обрала глибоку самотність у житті. Самотність її не бентежила, але бентежило інше – неможливість повно розкрити свою душу, втілену у поезії, тому що самотність душі, а отже, й поезії – це «обмежена безмежність» – *Finite Infinity*.

Вірш № 1695 (рік написання не визначено)

There is a solitude of space,

Існує смерті самота

A solitude of sea,

І самота землі

A solitude of death, but these

І неба самота пустинна

Society shall be,

Та всі вони малі

Compared with that profounder site,

Порівняно із самотою

That polar privacy,

Душі... (перекл. Д. Павличка)

A Soul admitted to Itself

Філософське осмислення образу поета як художньої категорії.

Вірш № 448, 1862 р.

This was a Poet – It is That

То був Поет – він добирав

Distills amazing sense

Щонайвисоку Суть

From ordinary Meanings –

З давно затертих Значень –

Himself – to Him – a Fortune – Для себе – сам він – свій Талан –

Exterior – to Time – За межею Часів. (перекл. С. Павличко)

На думку поетеси, образ поета величний – «він добирав щонайвисоку Суть з давно затертих Значень» – він вище людського буття. Але доля його трагічна, він «для нас обрав жебрацький чин» – «*Entitled us – by*

Contrast – to ceaseless Poverty». Трагічний в її свідомості, він знаходиться вище буття – «для себе – сам він – свій Талан – за межею Часів». Трагізм долі поета, вважає Емілі Дікінсон, полягає і в тому, що не завжди поет може висловити свої думки, свій біль перед іншими – як такими, що не розуміють його. До певної міри це було осмислення і власної долі й обраного усамітнення.

Вірш № 544, 1862 р.

*The Martyr Poets – did not tell – Дослівно: Поет-страдник – не розказав–
But wrought their Pang in syllable – Але написав про свій біль словами*

Дослідниця її творчості Хелен Мак Нейл зауважує: «У роки її страдництва Емілі Дікінсон висловлювала себе через мовчання – курйозний вислів: *написане мовчання*»¹⁵. Дослідниця пояснювала це тим, що у поетеси «сім'я, соціальний статус, стать, регіон – усе це знижувало її самоствердження, не перешкоджаючи іншим тримати її під контролем»¹⁶.

Емілі Дікінсон філософськи осмислювала прекрасну, але водночас трагічну долю поета, значення його творчості для суспільства і значення поезії у світі. Поетеса звернулася до відомого з Біблії образу світильника як світла істини, світла розуму. Образ світильника в її творі став символом поетів. У непрямому значенні поети також порівнюються із сонцем. Поети можуть згаснути, але вони запалюють світло істини. Якщо Сонце запалює світло життя, то воно розсіює світло творчості.

Вірш № 883, 1864 р.

<i>The Poets light but Lamps –</i>	<i>Поети окрім свічок</i>
<i>Themselves – go out –</i>	<i>палять себе – і гаснуть–</i>
<i>The Wicks they stimulate –</i>	<i>Світові даючи</i>
<i>If vital Light</i>	<i>Світло власне –</i>
<i>Inhere as do the Suns –</i>	<i>Як це роблять Сонця, –... (перекл. С. Павличко)</i>

2.2. Творчість Олени Телігі (1907–1943). Із біографії

Олена Теліга (Шевгеніва) народилася у Петербурзі. З 1917 р. до 1923 р. разом з батьками мешкала у Києві. Родина була російськомовною. Українську мову почала опановувати в еміграції у Подєбрадах. У 1925 р. вступила до університету у Празі. У 1929 р. разом з чоловіком, Михайлом Телігою, приїхала до Варшави. Працювала у «Віснику» Дм. Донцова. У 1939 р. познайомилася з Олегом Кандибою-Ольжичем, стала членкинею ОУН. Влітку 1941 р. Олена Теліга була направлена керівництвом ОУН

¹⁵ Mc. Neil, H. Emily Dickinson. 1-st American ed. New York : Panteon Books. 1986. P. 63. 200 p.

¹⁶ Там само, с. 34.

спочатку до Львова, потім у Рівне. Повернулася до Києва 22 жовтня 1941 р., працювала Головою Спілки письменників, редакторкою журналу «Літаври».

Основним напрямом її публіцистичної діяльності було цілеспрямоване бажання боротися за незалежність України: *«Коли ми несемо ідею українського націоналізму на свої землі, не сміє бути ні одного порожнього слова. Кожне гасло має вrostати в нашу землю, а не засмічувати її порожньою лускою. Коли говоримо про національну спільноту, мусимо її відчувати»*¹⁷.

Усвідомлення долі поета. Олена Теліга говорила: *«Коли ми, поети, пишемо про відвагу, твердість посвяти, й цими творами запалюємо та шлемо на небезпеки інших, то як можемо ми самі цього не робити? Справжня поезія – це не видумана комбінація, це вплив душі. Як же ж чутимусь я, коли піду проти своєї поезії? Коли загину, то знатиму й іншим покажу, що жила так, як хотіла і повинна була жити, коли ж сидітиму в безпечнім запллі – це вже буде зрада мене самої»*¹⁸.

Вірш «Сучасникам». У зверненні до сучасників Олена Теліга висловила свої морально-етичні ідеали, показала найважливіші риси себе як людини і як поета.

Її життєве кредо:

*Не плутай душу у горіння тіла,
Сховай свій біль. Зломи раптовий порив.
Але для мене – у святім союзі
Душа і тіло, щастя з гострим боєм.*

Її кредо поета:

*Не треба слів! Хай буде тільки діло!
Його роби – спокійний і суворий...*

Поетеса усвідомлювала прекрасну і водночас трагічну свою долю поета – *«купати серце в хуртовині сніжній, купати душу у холодній зливі»*. Вона вважала, що доля поета благословенна Богом, і водночас *«вітрами й сонцем»*, тому вона мусить бути *«тверда і суворая»*.

*Вітрами й сонцем Бог мій шлях намітив,
Та там, де треба, – я тверда й сурова.*

Олена Теліга, як багато інших поетів, передбачала своє майбутнє, яке *«ждане довгі дні вже йде з безсмертними дарами»*. Таке ясновидіння вона змаловала у прекрасних поезіях «Поворот», «Неповторне свято», «Безсмертне», «Лист» (Л. Мосендзові)

¹⁷ Теліга Олена. Збірник. Київ : Вид-во ім. О. Теліги. 1992. С. 189. 478 с.

¹⁸ Там само, с. 182.

Вірш «Безсмертне»

*Та я минала всі вогні,
Мов світло не своєї брами,
Бо чула: ждане довгі дні
Вже йде з безсмертними дарами*

У поетеси теж прозвучала тема *«гарячої смерті»* в «Листі», та ця думка логічно поєднувалася з оптимістичним світосприйняттям, зі світлою вірою в життя, з бадьорим духом поезії.

Вірш *«Без назви»*: *«Пий же бризки, свіжі та іскристі, безіменних радісних джерел»*.

У вірші *«Лист (Л. Мосензові)»* створено прекрасні образи життя: *«осаяна мить»*, *«недопите сонце»*, її *«душа в червоній амазонці»*, і образ поетеси – *«в павутинні перехресних барв»*. Її висока мрія поета була сповнена думок про шляхетну боротьбу за волю. Цілому світу треба було показати українську суверенність, і за це поетеса була готова прийняти *«гарячу смерть»*.

*Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог послав мені найвищий дар:
Гарячу смерть – не зимне умирання.*

У Києві в часи окупації Олена Теліга не відступила від справи Голови Спілки письменників – поширювати ідеї незалежності України. Вона не злякалася, хоча знала, що її чекає арешт і смерть у гестапо. На допитах вона все взяла на себе, даючи іншим зберегти життя. Гестапо заарештувало Олену Телігу 9 лютого 1942 р. у Спілці письменників на Трьохсвятительській *«за приналежність до ОУН»*, 15 лютого її розстріляли у Бабиному Яру.

Як образ нової жінки-героїні, Олена Теліга не замкнулася у рамках поезії, але відповідно до своєї творчості стала в ряди українського політично-революційного руху, програмою якого була боротьба за повну свободу української держави.

Уважне прочитання поезії й публіцистики Олени Теліги дало змогу розкрити особливості її творчої манери. *Високі й шляхетні думки, незвичайні й яскраві метафори, особлива динаміка думок, асоціацій і мовлення є характерними для ліричних творів поетеси*. В її поезії відобразилася душа патріотки, люблячої свою Батьківщину, готової віддати життя за її свободу і незалежність. Особливості її творчої манери, образ жінки-мисткині і створений нею образ поета, на нашу

думку, є суголосними з творчістю знаменитої американки XIX ст. Емілі Дікінсон.

За детального студіювання ліричні твори Емілі Дікінсон і Олени Теліги виявляють велику низку споріднених тем з усвідомлення своєї долі поетеси і роздумів про долю поета, про образ поета як творця, про незнищенність творчості у Всесвіті. Характерною ознакою стилю Емілі Дікінсон у створенні образу поета визначаємо прагнення до глибокого філософського осмислення образу поета, трагізм і жертвність його долі, усвідомлення ним його величі на межі смерті і безсмертя. У ліриці Олени Теліги доля поета осмислюється як прекрасна, саможертвна, глибоко трагічна у боротьбі за ідеали незалежності України. Морально-етичні ідеали краси, правди, незалежності – особистісної і національної – яскраво представлені в поезії і Емілі Дікінсон, і Олени Теліги.

Доля кожної поетеси була трагічна. Емілі Дікінсон, прийнявши самоту як образ протесту проти бездуховності суспільства, уникала публікацій, яскраво розкривала свою душу у поезії. Її поезія в повному обсязі і в авторському створенні стала відома лише у 1955 році. Серце Олени Теліги замовкло під кулями ката, багато її віршів було втрачено у буревії війни. Ми низько вклоняємося подвигу Олени Теліги-поетеси, публіцистки, полум'яного борця за незалежність України. Слова О. Олеса про Олену і Михайла Телігу: *«А смерть їх безсмертям зустріла»* – логічно належать і до долі поета, і до його творчості.

ВИСНОВКИ

Огляд ліричних творів від III тис до н.е. до наших днів розкрив багатогранність образу поета, його творчості, значення для суспільства. Авторі творів розкривали філософське осмислення значення поезії у світі, безсмертність творчості і поета як творця. Домінування такої теми в поезії є незаперечним з давніх часів. У літературних творах відзначено **численні спорідненості, які мають історико-культурні та суб'єктивно-індивідуальні коріння у справі створення образу поета.** Для всіх наведених у дослідженні текстів суголосною є думка про незнищенність поетичної творчості у світі. Філософське осмислення смерті, вічності, безсмертя знайшло своє логічне продовження у роздумах поетів з приводу безсмертя поета і його творчості. Воно сформувалося у свідомості поетів Давнього Риму до Нових часів у творах В. Шекспіра, В. Вітмена й у ліриці Е. Дікінсон і О. Теліги.

АНОТАЦІЯ

У статті об'єктом генеалогічного дослідження вибрано образ поета в його розвитку загальнонаціонального літературного процесу. Проведено дослідження корпусу ліричних творів від найдавнішої цивілізації Шумери, часів Античності й раннього християнства у Візантії до епохи Відродження, XIX і XX ст. Послідовне темпоральне дослідження образу творця і значення творчості сприяло глибшому осмисленню образу поета, представленого у поезії Емілі Дікінсон і Олени Теліги.

У процесі дослідження виконано аналіз морально-етичних засад і духовних пошуків Е. Дікінсон і О. Теліги у створенні образу поета, виявлено споріднені елементи в історико-літературному розвитку образу, визначено внесок поетес у філософське осмислення поезії й образу поета як творця. Приділено увагу наявності типологічних особливостей філософських концепцій і морально-етичних ідеалів, які яскраво представлені у творах Емілі Дікінсон і Олени Теліги. Філософські думки поетес та високий і трагічний образ поета в їхній творчості є близькими за формою і змістом висловлення, динамікою мислення та ідейно-тематичною спрямованістю. Дослідження взаємозв'язків творчості Емілі Дікінсон і Олени Теліги є важливим для сучасного літературознавства в Україні і потребує подальшого розвитку.

Література

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : підручник. 2008. 430 с.
2. Горенко О. Наш власний театр – то ми самі. *Американський романтизм*. Полікритика. 2006. С. 396–410.
3. Дікінсон Емілі. Лірика. 2001. 382 с.
4. Литвинов В., Скорина Л. 500 крилатих висловів. Тексти. Латино-український словник. 1993. 320 с.
5. Мельничук О. (ред.). Словник іншомовних слів. 1974, 775 с.
6. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістики. 2006. 347 с.
7. Візантійська література. Нариси і тексти. Частина 1. Становлення / Концепція, нариси, коментарі, перекл. Л. В. Павленка. 2013. 692 с.
8. Скрипник Т. Експлікація творчості перших поетес світової літератури. International scientific conference “*International scientific integration*”. No. 8 on October 19, 2021. Seattle, Washington, USA. 2021. С. 116–120.
9. Теліга Олена. Збірник. 1992, 478 с.
10. Mc. Neil H. Emily Dickinson. 1-st American ed. New York : Panteon Books. 1986. 200 p.

11. The Complete Poems of Emily Dickinson. Copyright by Mary L. Hampson / ed. by Thomson. H. Jonson [without the town of ed. and Publishing House]. 2013. 770 p.

12. Foucault Michel. "What is Critique?" in *the Politics of Truth* / Ed. Sylvere Lotringer. New York : Semiotext(e). 2007. P. 61.

Information about the author:

Skrypnyk Tamara Mykolaivna,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of the English Philology and Translation
National University "Kyiv Aviation Institute"
3, Liubomyra Guzara avenue, Kyiv, Ukraine